

ТРАКТУВАННЯ ВЧИНКУ У ПСИХОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ

С.Л. РУБІНШТЕЙНА І В.А. РОМЕНЦЯ

Георгій БАЛЛ, Олег НІКУЛЕНКО

Постановка проблеми. Засаднича методологічна проблема, яка є викликом для психологічної науки, може бути сформульована у такий спосіб: як поєднати науковість дискурсу (зокрема, чіткість висловлюваних тез і логічну обґрунтованість умовиводів) із наближенням до розгляду людського буття у його цілісності, включно з тими його аспектами, які прийнято пов'язувати з високими проявами людського духу. Яскраву конкретизацію ця проблема отримує на матеріалі феномену та поняття «вчинок».

Як констатує Д.О. Леонт'єв, це поняття «кидає виклик традиційному психологічному дискурсу. У традиційній психології не знаходилося місця поняттю вчинку через її нездатність прийняти образ не людини, керованої механізмами, а свідомого суб'єкта, який знаходить у світі підстави для своїх, відповідально обраних, дій» [12, с. 23]. Натомість у сучасній психології зростає інтерес до самоспричинення (самодетермінації) особою своєї поведінки – тому й поняття вчинку «останніми роками все більше привертає увагу психологів-теоретиків» [там само]. Відповідно, набуває більшої актуальності вивчення теоретичного доробку тих психологів ХХ століття, які, всупереч найбільш поширеним у психологічній науці настановам, докладали чимало зусиль до аналізу вчинків. Поважне місце серед них посідають С.Л. Рубінштейн і В.А. Роменець.

Отож мета статті полягає у здійсненні порівняльної характеристики трактувань цими вченими поняття «вчинок».

Передусім звернімося до філософсько-психологічної концепції С.Л. Рубінштейна. Він розглядав учинок у контексті діяльнісної парадигми як особливий вид дії, останню ж вважав «клітинкою» або «чарункою», у якій можна виявити зародки усіх елементів психології у їхній єдності» [21, с. 173]. Вчинок трактувався при цьому як дія, для якої «провідне значення має свідоме ставлення людини до інших людей, до норм суспільної моралі» [21, с. 537].

Конкретизуючи це трактування, С.Л. Рубінштейн розкривав специфіку вчинку порівняно із цілеспрямованою людською дією взагалі, уточнюючи при цьому, що така специфіка не губиться через наявність аспекту суспільної значущості у будь-якій людській дії. Адже «предмет людської дії - це завжди предмет, включений у відносини між людьми... Кожною дією, спрямованою на той чи інший предмет або речовий результат, людина неминуче... впливає якимось чином на інших людей, на свої взаємини з ними» [21, с. 543]. Проте, тільки тоді, «коли дія усвідомлюється самим діючим суб'єктом у цій своїй якості, вона стає вчинком. Учинок - це дія, яка сприймається і усвідомлюється діючим суб'єктом як суспільний акт, як прояв суб'єкта, який виражає ставлення людини до інших людей» [там само]. Як бачимо, тут чітко вказано критерій, відповідно до якого дію можна вважати вчинком.

С.Л. Рубінштейн розрізняв «два основні способи існування людини і, відповідно, два ставлення її до життя. Перший – життя, котре не виходить за межі безпосередніх зв'язків, у яких живе людина: спочатку батько й мати, потім подруги, вчителі, далі чоловік, діти і т. д. Тут людина вся всередині життя, будь-яке її ставлення – це ставлення до окремих явищ, але не до життя в цілому. Відсутність такого ставлення до життя загалом пов'язане з тим, що людина не виключається з життя, не може зайняти подумки позицію поза ним для

рефлексії над ним. Це – наявне ставлення до життя, але не усвідомлюване як таке... » [21, с. 347–348].

Другий спосіб існування, продовжує автор, пов'язаний із рефлексією. «Вона наче призупиняє, перериває цей безперервний процес життя і виводить людину подумки за його межі. Людина наче займає позицію поза ним...» [21, с. 348]. Цей спосіб характерний для розвиненої особистості. «Психічний розвиток, – зазначає С.Д. Максименко, – тільки тоді стає розвитком особистості, коли він починає являти собою рефлексію людиною власного досвіду» [13, с. 33].

Вчинки характерні саме для «другого способу існування». «Останнє завершальне питання, яке постає перед нами у плані психологічного вивчення особистості, – писав С.Л. Рубінштейн, – це питання про її самосвідомість, про особистість як “я”, котре як суб'єкт свідомо привласнює собі все, що робить людина, відносить до себе усі, що йдуть від неї, справи і вчинки та свідомо бере на себе за них відповідальність як їхній автор і творець» [21, с. 677]. Спираючись на положення, висунуті С.Л. Рубінштейном, О.М. Ткаченко характеризував учинок як «той вихідний елемент організації психічного життя, який стосується саме особистості» [28, с. 62].

За С.Л. Рубінштейном, вчинком, за певних умов, може бути і «бездіяльність». Точніше кажучи, вчинок нерідко реалізується без здійснення будь-яких виконавчих операцій. У зв'язку з цим звернімо увагу на два моменти.

З одного боку, на те, що таку властивість прихильники діяльнісної парадигми констатують і у цілеспрямованих дій, що не ідентифікуються як вчинки. Йдеться передусім про ситуації, коли об'єкт дії вже перебуває у бажаному для суб'єкта дії стані, але збереження такого стану не забезпечене й, отже, постає потреба у його контролюванні. За цих умов, як писав П.Я. Гальперін, «предметний зміст дії вже не виконується, а тільки “мається на увазі” за межами того, що фактично робиться» [6, с. 254]; виконавчі ж операції здійснюються лише в разі відхилення від зазначеного бажаного стану. За Т. Ярошевським, недіяння у таких ситуаціях «є дією у тому сенсі, що виступає як певна форма контролю за процесом, адже передбачає якість напруження психофізичних сил, спостереження й готовність втрутитися у той момент, коли розвиток даного процесу перестане відповідати задуму» [30, с. 23].

З іншого боку, у разі вчинку окреслена властивість набуває виразного морального й суспільного сенсу. «У деяких випадках, – зазначав С.Л. Рубінштейн, – утримання від участі у якійсь дії само може бути вчинком із значним резонансом, якщо виявляє позицію, ставлення людини до навколишнього» [21, с. 537]. Пишучи ці рядки у роки тоталітарної диктатури, видатний психолог не міг не думати про те, якої мужності вимагало тоді ухиляння від участі у цькуванні чергової жертви режиму... Утім, вчинки, які не містять виконавчих операцій, можуть бути слухні, наприклад, і у нестандартних педагогічних ситуаціях. Тут часом найкраща тактика передбачає зовнішнє недіяння – у поєднанні з пильною увагою до розвитку ситуації й готовністю втрутитися, якщо це дійсно (а не за звичкою або через побоювання службових неприємностей) стане потрібним. Саме так здатний вчиняти вдумливий і вольовий педагог – на відміну від своїх безпорадних колег, схильних виправдовувати свою метушню у нестандартних ситуаціях тим, що «треба ж було щось робити».

Як бачимо, діяльнісна парадигма, за якої вчинок трактується як специфічний вид дії, надає чималі можливості для його психологічного аналізу. Тут ідеться, принаймні, про варіант цієї парадигми, розвинений С.Л. Рубінштейном. (До того ж, останній, особливо у своєму

філософському доробку, не абсолютизував діяльнісної парадигми. Як писав А.В. Брушлинський, «для Рубінштейна діяльність становить один із найважливіших рівнів первинно практичної та завжди безперервної взаємодії людини зі світом» [4, с. 79] /слова «один із» виділені нами. – Г.Б., О.Н./). Серед тих, хто високо оцінював внесок С.Л. Рубінштейна у «вчинкову проблематику», був В.А. Роменець. Він зазначав, зокрема, що методологічна настанова, за якою вчинком дія стає в міру того, як формується самосвідомість, «дозволила Рубінштейну підійти до побудови нової системи психології» [17, с. 110].

Проте, констатація значного потенціалу діяльнісної парадигми у «вчинковій проблематиці» аж ніяк не виключає того, що зміст психологічного дослідження вчинкових феноменів і евристичний потенціал поняття «вчинок» можна збагатити через звернення до інших парадигмальних засад, ба навіть через формування нової парадигми, центрованої вже не на понятті, а на категорії вчинку. Саме цим шляхом пішов В.А. Роменець.

У трактуванні ж поняття «психологічна категорія» ми спираємось на М.Г. Ярошевського, який писав: «Категорійний апарат психології... і є той, вирощуваний зусиллями поколінь дослідників психічної реальності, “магічний кристал”, завдяки якому ця реальність стає все більш видимою для наукового бачення і все більш доступною для науково-практичного освоєння. Історично склалося так, що різні “вузли” категорійного апарату психології стали – кожний – центрами роботи різних напрямів і шкіл: категорія дії – функціоналізму й бігевіоризму, категорія образу – структуралізму й гештальтпсихології, категорія мотивації – психоаналізу і т. д.» [29, с. 21]. Тож для В.А. Роменця, як констатує М.С. Гусельцева, саме вчинок став «магічним кристалом, через який він проінтерпретував історію психології і на підставі якого запропонував оригінальну модель інтеграції психологічного знання» [8, с. 92].

Тут варто зазначити також, що поняття цілеспрямованої дії у найширшому сенсі [1; 2] (яке охоплює й дії з неусвідомлюваними цілями і тому, хоч і пов'язане з діяльнісною парадигмою, але не вкладається у її рамки) здатне слугувати передусім для зміцнення зв'язків психології з нейрофізіологією та кібернетикою. Натомість учинок, як відзначив В.А. Роменець, постає «реальним сполучником між психологією та різними аспектами людської культури» [16, с. 19]. Творчо осмисливши ідеї С.Л. Рубінштейна (а також М.М. Бахтіна та багатьох інших філософів і психологів), український вчений побудував оригінальну концепцію вчинку, базовану на розгляді даного поняття у широкому гуманітарному контексті, і започаткував у психологічній науці вчинкову парадигму, згідно з якою «вчинок стає... не тільки предметом, а й методичною основою для вивчення психіки» [24, с. 181]. Звісно, В.А. Роменець наголошував не на своєму внеску, а на відповідному тенденціям розвитку людинознавства і забезпечуваному діяльністю різних вчених процесі становлення такої парадигми. Як вказується у тексті, написаному фундатором концепції у співавторстві з В.О. Татенком, «нині об'єктивно у психології дедалі більшою мірою виявляється тенденція розуміння вчинкового осередку як центрального. У таких працях, як “Психологія” Т. Томашевського, “Людина і світ” С.Л. Рубінштейна, “Мораль і поведінка” С.Ф. Анісімова, вчинковий осередок виступає як логічний центр не тільки психології, а й інших гуманітарних наук, зокрема етики» [24, с. 190].

Звичайно, наша стаття аж ніяк не претендує на цілісну характеристику вчинкової парадигми у психології (тим паче що таке завдання великою мірою виконане учнями Володимира Андрійовича; відзначимо, зокрема, працю [23], а також статтю [26], де, з огляду на тісний зв'язок категорій «вчинок» і «суб'єкт», вводиться до розгляду суб'єктно-

вчинкова парадигма). Наше завдання є значно скромнішим: ми зосереджуємось на змісті поняття «вчинок» у трактуванні В.А. Роменця, головню зіставляючи останнє із трактуванням С.Л. Рубінштейна, за яким (див. вище) вчинок є специфічним видом дії.

Наголосимо на відмінності між обговорюваними трактуваннями, яка полягає у тому, що власне вчинкова дія (синонімічний термін – «вчинковий акт») є лише одним із компонентів у структурі вчинку, як описує її В.А. Роменець. Ось одна із найстисліших характеристик цієї структури автором концепції: «Психологічна картина звершення вчинку починається з надання значення феноменам матеріального світу. Це – ситуація. Значення, надане феноменам, але протиставлене їм як невідповідним, є мотивацією вчинку. Акт перетворення феномена з тим, щоб він відповідав ідеальному моменту мотивації, становить сам вчинковий акт» [19, с. 16]. Четвертий компонент у структурі вчинку – післядія, головний зміст якої – «усвідомлення людиною свого вчинку і його наслідків для себе та інших. Дію завершено, але вчинок ще не завершується, зауважує В.А. Роменець» [23, с. 33–34]; на етапі післядії «підсумок зробленого стає основою нових кроків уперед» [27, с. 570].

Евристична цінність запропонованої В.А. Роменцем структури (або, можна сказати, моделі) вчинку не підлягає сумніву. Водночас її відмінність від інших відомих моделей поведінки не така велика, як здається попервах. В.А. Роменець і В.О. Татенко знаходили деякі ознаки вчинкової, у їхньому розумінні, структури у психофізіологічних моделях дії, запропонованих М.О. Бернштейном і П.К. Анохіним, – див. [24, с. 182–186]. Можна також провести паралель між компонентами вчинку, позначуваними В.А. Роменцем як ситуація, мотивація і дія, з одного боку, та, з іншого боку, – компонентами способу дії, які виокремлювались у межах діяльнісного підходу Т. Гергеєм та Ю.І. Машбицем [7], а згодом, за деякої модифікації, були названі відповідно «пізнавальною фазою орієнтування», «спонукальною фазою орієнтування» і «виконанням» [2, с. 44–45].

Детальніший порівняльний аналіз вищезгаданих моделей вчинку і дії виходить за межі цієї статті. Тут відмітимо лише, що модель В.А. Роменця налаштована на застосування, зокрема, до наймасштабніших (у часовому і змістовому вимірах) фрагментів людської поведінки – індивідуальної та колективної.

А тепер звернімося до тих характеристик вчинку у працях В.А. Роменця та його учнів, де на структурі вчинку не наголошується, і зіставимо ці характеристики із трактуванням вчинку С.Л. Рубінштейном.

У праці [24] читача попервах бентежить формально-логічна суперечність між двома твердженнями, а саме:

- (1) «Дія завжди є вчинком. Учинок є саме дією живої істоти взагалі, а людини особливо» [24, с. 180];
- (2) «Будь-яку дію не можна кваліфікувати як вчинок, навіть якщо перед індивідом стоїть проблема вибору. Славнозвісний Буриданів осел опинився перед проблемою вибору лише формально, і вона не становить для нього складності вчинку» [24, с. 181].

Проте за уважнішого читання стає зрозумілим, що насправді одночасну наявність цих тверджень не варто трактувати просто як логічний огріх чи як брак чіткої позиції; натомість маємо тут справу із полюсами діалектичної суперечності. Інша річ, що не завадив би відповідний авторський коментар. Проте головне полягає у тому, що вказується шлях розв'язання цієї суперечності: «Насправді будь-яка дія підноситься до

вчинку тим більше, чим гострішою стає її внутрішня динаміка, суперечність її структури. Вчинок є важкою для звершення дією і насамперед визначається колізійністю своїх моментів – ситуативного, мотиваційного і дійового. Дія – це згорнутий або ще нерозвинений вчинок. Вчинок виступає розгорнутою у своїй суперечливості, сповненою колізійності дією» [24, с. 180].

«Вчинок – це спосіб особистісного існування у світі», – підкреслює В.А. Роменець [19, с. 13], солідаризуючись таким чином із наведеними вище твердженнями С.Л. Рубінштейна і О.М. Ткаченка. Високий ступінь подібності до їхніх поглядів легко углядіти не лише у самій щойно процитованій тезі, а й у її конкретизації. Тож цитуємо: «Прості операції з предметом як цілком не зачіпають моральних та інших аспектів особистості. Вчинкова ж ціль-предмет уся охоплена міжособистісними відношеннями, вона символізує, виражає їх. Цей символ... виявляється далі засобом комунікації, уособлюючи міжособистісні відношення. Вони стають тепер на місце цілі-предмета, вказуючи на дійсний об'єкт вчинку» [18, с. 389]. Згадувані тут «міжособистісні відношення», звичайно ж, не обмежуються найближчим оточенням даної людини: «...людський індивід може собі дозволити обирати партнером для взаємодії іншу людину чи спільноту як з минулого, теперішнього, так і з майбутнього. І саме вчинок як універсальний принцип і спосіб самовідтворення буття, що інтегрує в собі його найвищі й найзагальніші цінності, дає змогу людині, котра вчиняє усім своїм життям, стати воістину “безсмертною”, долучитися до вічності» [25, с. 440].

Можемо констатувати, що поняття про вчинок і про особистість пов'язані у концепції В.А. Роменця так само тісно, як і у концепції С.Л. Рубінштейна. Є всі підстави й надалі підтримувати цю традицію. Водночас спробуймо відповісти на питання, у чому полягає специфіка трактування вчинку (і дії) В.А. Роменцем та його науковою школою. У цьому трактуванні ми вбачаємо взаємопов'язані ознаки, що знаходять вияв у повнішому, ніж у інших трактуваннях, віддзеркаленні: а) внутрішньої суперечливості об'єктів, описуваних за допомогою вказаних понять; б) недиз'юнктивності [5] тих властивостей цих об'єктів, які відповідають полюсам діалектичної суперечності; в) важливості розгляду зазначених властивостей (чи то у філогенезі, чи у культурогенезі, чи в онтогенезі) у динаміці, у їхньому становленні й розвитку; г) континуальності переходів (зокрема, у процесі такого розвитку) між станами, де домінує той чи той із полюсів; д) можливої й бажаної орієнтації вказаного розвитку на деякий ідеальний взірць. Як зазначає В.О. Татенко, вчинок, за В.А. Роменцем, охоплює «всі суттєві сторони психічного у його вищих визначеннях...» [26, с. 7] (виділено нами. – Г.Б., О.Н.). Звідси виводиться обґрунтування вчинкової парадигми у психології: «Будь-який психічний стан чи процес, риса чи якість людини у своєму функціонуванні і розвитку тяжіють до одного з визначень учинку, а сама вона прагне утвердитись у ролі його суб'єкта. Тому і кожна психологічна система може бути вичерпно проаналізована й усебічно сутнісно оцінена як перспективна залежно від того, наскільки вона вибудовує себе, орієнтуючись на вчинкову логіку людської активності» [26, с. 7–8]. «Психологію, що звертає свій погляд на такі взірцеві феномени», В.А. Роменець назвав «канонічною психологією» [19, с. 36].

Щоправда, знайомство із науково-психологічною літературою високого професійного рівня засвідчує намагання (не завжди задалегідь заплановане) багатьох авторів відобразити – за допомогою чи то спеціальних понять, чи суто лінгвістичних засобів – перелічені у попередньому абзаці риси досліджуваних об'єктів і якостей (особистості насамперед).

Наприклад, континуальність у становленні особистості О.Ф. Лазурський констатував, вказуючи, що «в маленьких дітей окремі враження, почуття, бажання і вчинки ще так мало

пов'язані між собою, так мало впливають одне з одного, що особистість як єдність, у справжньому сенсі цього слова, у них майже не існує» [10, с. 59] (виділено нами. – Г.Б., О.Н.). Подібно до цього, за Д.О. Леонтєвим, «особистість – це форма існування людини, яка попервах посідає ледве помітне місце серед інших, примітивніших форм її існування, далі усе більше й більше і, нарешті, абсолютно переважає» [11, с. 12]. М.В. Папуча [15], поклавши в основу свого дискурсу розглянуте вище положення С.Л. Рубінштейна щодо двох способів існування людини, водночас звертає увагу на певну умовність у їхньому розрізненні; попри всю корисність останнього, воно «якоюсь мірою є лише схемою – життя людини тонше, складніше, більш нюансоване й різноманітне, ніж будь-який його опис» [15, с. 130–131].

Визнається й істотне значення для психології (й особливо, для психології особистості) категорії можливості (або «можливого»). Ще століття тому М.М. Рубінштейн визначив особистість як «індивідуальну культурно-творчу силу або як можливість її» [20, с. 34]. А нещодавно Д.О. Леонтєв, перелічивши у статті [12] цілу низку філософів і психологів, які вказували на значення даної категорії для людинознавства, зробив істотний внесок у змістовне розкриття цього значення.

Чимало людинознавців наголошували на важливості феномену й категорії ідеалу, іноді торкаючись при цьому й ролі мрій як суб'єктивних втілень ідеалів. Обмежимось наведенням тези В.С. Мухіної: «Поняття “особистість” містить у собі не лише якісь значущі для людства вищі духовні властивості, а й мрії про ці властивості» [14, с. 32].

Отже, характеристики, констатовані вище як притаманні концепції, створеній В.А. Роменцем та його учнями, можна спостерігати й у наукових доробках інших вчених. Проте це жодною мірою не ставить під сумнів значущість указаної концепції (засвідчуючи натомість її суголосність із тенденціями сучасного людинознавства). Адже саме у цій концепції зазначені характеристики знайшли комплексне втілення в аналізі вчинку.

За В.А. Роменцем, «вища форма вчинкової дії вибирає шлях через конфронтацію протилежностей до їхнього синтезу, єдності» [18, с. 397]. У науковому пізнанні й науковій комунікації, зважаючи і на когнітивну конфронтацію як на необхідний часом засіб наближення до культурного ідеалу (канону), маємо надавати ціннісний пріоритет конструктивному синтезу компонентів різних концепцій.

Ми впевнені у значному евристичному потенціалі концепції вчинку, побудованої В.А. Роменцем і розвинутої його учнями; поза сумнівом, вона заслуговує на значно ширше використання, ніж це має місце сьогодні, особливо за межами України. Водночас гадаємо, що у подальшому вдосконаленні цієї концепції варто було б врахувати новітні теоретичні розробки у царині психології особистості, зокрема пов'язані: по-перше, із підвищенням логічної вправності персонологічного дискурсу й конкретизацією, завдяки цьому, зв'язку категорій «культура» і «особистість» [3]; по-друге, із чіткішим розрізненням мотиваційного й регулятивного напрямків особистісного вдосконалювання [9].

ВИСНОВКИ

1. Аналіз двох трактувань змісту поняття «вчинок», а саме: запропонованого С.Л. Рубінштейном у контексті діяльнісної парадигми і висунутого В.А. Роменцем як основи окремої вчинкової парадигми – засвідчує чималий ступінь подібності цих трактувань та їхній значний евристичний потенціал.

2. Трактування С.Л. Рубінштейна відзначається більшою логічною чіткістю. Натомість трактування В.А. Роменця краще налаштоване на дослідження процесу становлення готовності особи до повноцінних учинків.

3. Здійснений аналіз підтверджує безсумнівну значущість поняття «вчинок» для психології (насамперед, для психології особистості) та необхідність його подальшого опрацювання як з опертям на теоретичний доробок наших видатних попередників, так і з урахуванням новітніх здобутків у царині теорії і методології психології.

Література

1. Балл Г.О. Цілеспрямована дія як об'єкт психологічного аналізу // Психологія: Наук.-метод. збірник. – К.: Радянська школа, 1979. – Вип. 18. – С. 29–38.
2. Балл Г.А. Теория учебных задач: Психолого-педагогический аспект. – М.: Педагогика, 1990. – 184 с.
3. Балл Г.А., Мединцев В.А. Личность как модус культуры и как интегративное качество лица // Мир психологии. – 2010. – № 4. – С. 167–178.
4. Брушлинский А.В. С.Л. Рубинштейн – основоположник деятельностного подхода в психологической науке // Сергей Леонидович Рубинштейн: очерки, воспоминания, материалы: К 100-летию со дня рождения / Отв. ред. Б.Ф. Ломов. – М.: Наука, 1989. – С. 61–102.
5. Брушлинский А.В. Субъект: мышление, учение, воображение: Избр. психологические труды. – М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «Модэк», 1996. – 392 с.
6. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий // Исследования мышления в советской психологии / Отв. ред. Е.В. Шорохова. – М.: Наука, 1966. – С. 236–277.
7. Гергей Т., Машбиц Е.И. К характеристике модели решения учебных задач // Вопросы психологии. – 1973. – № 6. – С. 51–59.
8. Гусельцева М. Культурно-історичний підхід В.А. Роменця: ідея культури та ідеї в культурі // Психологія і суспільство. – 2011. – № 2. – С. 92–105.
9. Завгородняя Е.В. Типология нравственного развития личности // Горизонты образования. – Севастополь, 2010. – № 2. – С. 104–111.
10. Лазурский А.Ф. Классификация личностей: Изд. 3-е, перераб. / Под ред. М.Я. Басова и В.Н. Мясищева. – Л.: Госиздат, 1924. – 290 с.
11. Леонтьев Д.А. Очерк психологии личности. – М.: Смысл, 1997. – 64 с.
12. Леонтьев Д.А. Новые ориентиры понимания личности в психологии: от необходимого к возможному // Вопросы психологии. – 2011. – № 1. – С. 3–27.
13. Максименко С.Д. Психологічні механізми становлення особистості: експериментально-генетичний метод // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.

Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – К.: Ніка-Центр, 2010. – Вип. 38. – С. 18–34.

14. Мухина В.С. Личность: Мифы и реальность (Альтернативный взгляд. Системный подход. Инновационные аспекты). – Екатеринбург: ИнтелФлай, 2007. – 1072 с.

15. Папуча Н.В. Личностное развитие как проблема человека становящегося // Горизонты образования. – Севастополь, 2010. – № 2. – С. 125–131.

16. Роменець В.А. Історія психології. – К.: Вища школа, 1978. – 440 с.

17. Роменець В.А. О научной, педагогической и общественной деятельности С.Л. Рубинштейна на Украине // Сергей Леонидович Рубинштейн: очерки, воспоминания, материалы: К 100-летию со дня рождения / Отв. ред. Б.Ф. Ломов. – М.: Наука, 1989. – С. 103–113.

18. Роменець В.А. Вчинок і світ людини // Основи психології: Підручник / За ред. О.В. Киричука, А.В. Роменця. – 4-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 1999. – С. 383–402.

19. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії / За ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 11–36.

20. Рубинштейн М.М. Социализм и индивидуализм. (Идея личности как основа мировоззрения). – М., 1909. – 124 с.

21. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: Изд. 2-е. – М.: Учпедгиз, 1946. – 704 с.

22. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии: Изд. 2-е. – М.: Педагогика, 1976. – 416 с.

23. Татенко В.О., Титаренко Т.М. Володимир Андрійович Роменець (1926–1998): життя як вчинок і подія: [Вступна стаття] // Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття : Навч. посібник. – К.: Либідь, 1998. – С. 7–37.

24. Татенко В.О., Роменець В.А. Вчинок як принцип побудови теорії та історії психології // Основи психології: Підручник / За ред. О.В. Киричука, А.В. Роменця. – 4-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 1999. – С. 169–193.

25. Татенко В.О. Онтогенетичні визначення вчинку // Основи психології: Підручник / За ред. О.В. Киричука, А.В. Роменця. – 4-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 1999. – С. 424–444.

26. Татенко В.О. Від редактора // Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії / За ред. В.О. Татенка. – К., Либідь, 2006. – С. 6–10.

27. Титаренко Т.М. Вчинок екзистенції // Основи психології: Підручник / За ред. О.В. Киричука, А.В. Роменця. – 4-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 1999. – С. 556–573.

28. Ткаченко О.М. Поняття особистості в науково-категоріальному апараті психології // Філософська думка. – 1976. – № 6. – С. 55–63.

29. Ярошевский М.Г. Психология в XX столетии: Теоретические проблемы развития психологической науки: Изд. 2-е, доп. – М.: Политиздат, 1974. – 447 с.

30. Ярошевский Т. Понятие практики у К. Маркса и современность // Вопросы философии. – 1973. – № 5. – С. 13–26.

АНОТАЦІЯ

Балл Георгій Олексійович, Нікуленко Олег Олександрович.

Трактування вчинку у психологічних концепціях С.Л. Рубінштейна і В.А. Роменця.

Зіставлено два психологічні трактування поняття вчинку, а саме: запропоноване С.Л. Рубінштейном у контексті діяльній парадигми і висунуте В.А. Роменцем як основа самобутньої вчинкової парадигми. Розглянуто подібні й відмінні риси цих трактувань. Підтверджено значущість поняття «вчинок» для психології (насамперед, для психології особистості) та вказано напрямки його подальшого опрацювання зі спиранням на теоретичний доробок як наших видатних попередників, так і науковців-сучасників.

Ключові слова: вчинок, дія, особистість, діяльній парадигма, вчинкова парадигма, С.Л. Рубінштейн, В.А. Роменець.

АННОТАЦИЯ

Балл Георгий Алексеевич, Никуленко Олег Александрович.

Трактовка поступка в психологических концепциях С.Л. Рубинштейна и В.А. Роменца.

Сопоставлены две психологические трактовки понятия поступка, а именно: предложенная С.Л. Рубинштейном в контексте деятельностной парадигмы и выдвинутая В.А. Роменцом в качестве основы самобытной поступковой парадигмы. Рассмотрены сходные и отличительные черты этих трактовок. Подтверждена значимость понятия поступка для психологии (прежде всего, для психологии личности) и указаны направления его дальнейшей разработки с опорой на теоретические результаты как наших выдающихся предшественников, так и учёных-современников.

Ключевые слова: поступок, действие, личность, деятельностная парадигма, поступковая парадигма, С.Л. Рубинштейн, В.А. Роменец.

ANNOTATION

Ball Heorhiy (Georgiy), Nikulenko Oleh.

Interpretations of deed in S.L.Rubinstein's and V.A.Romenets' psychological conceptions.

Two psychological interpretations of the notion “deed” are compared: S.L.Rubinstein's interpretation, offered in the context of the activity paradigm, and one presented by V.A.Romenets as the basis of an original deed paradigm. Similar and specific characteristics of those interpretations are considered. The value of the deed concept for psychology (especially, for psychology of personality) is confirmed, and trends of its further elaboration are pointed out, relying upon theoretical results of our prominent predecessors and of today scientists.

Key words: deed, action, personality, activity paradigm, deed paradigm, S.L.Rubinstein, V.A.Romenets.

АВТОРИ

Георгій Балл – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Олег Нікуленко – науковий співробітник лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.